

OPINCILE DE FIER

Problema concordanței dintre folclor și realitate prezintă interes pentru etnograf, muzeolog și folclorist deoarece, așa cum arătam cu alte ocazii¹, pentru studierea anumitor forme de manifestare ale civilizației tradiționale folclorul rămâne singurul mijloc de documentare. Asupra importanței sale sub acest raport s-a pronunțat încă din anul 1845 George Barițiu care în îndemnul său pentru culegerea sistematică și cercetarea folclorului nota că în felul acesta „S-ar putea completa istoria”². Contribuții însemnate la studiul acestei probleme și-au adus Grigore Tocilescu și Alexandru Amzulescu care au stabilit legătura dintre atestarea folclorică și documentele istorice de epocă despre anumite personaje. C. S. Nicolăescu-Plopșor demonstrează corelația dintre folclor și arheologie. Noi ne propunem să stabilim în ce măsură au existat și se mai păstrează încă anumite obiecte despre care se vorbește numai în folclor. Pentru aceasta am ales o serie de obiecte pe care le urmărim în investigația de teren. Ca prim rezultat al cercetării noastre amintim existența încălțăminteii metalice cunoscută mai ales sub forma de opinci de fier. Judecând după atestările folclorice ale opincile de fier constatăm că se vorbește destul de des despre prezența lor în realitatea românească. Astfel, Inia Dinia cere fiului ei Triști Copil să-și facă opinci de fier și să le poarte pînă s-or toci de tot, să rămînă numai nojițele și abia atunci o va găsi³. Ionică Făt Frumos o caută pe Ileana Cosînzeana pînă cînd „Se roseseră opincile cele de fier încît de abia mai rămăsese o talpă subțirică ca frunza”⁴. Ioniță o caută și el tot pe Ileana Cosînzeana, încălțat cu sole de fier⁵. Alt erou pleacă să-și caute nurori încălțat cu opinci de fier⁶. Chiar buciumașii lui Ștefan cel Mare încălță opinci

¹ Ion I. Drăgoescu, *Folclorul ca izvor de cercetare etnografică*, comunicare la Sesiunea Muzeelor, București, 1966. Prezenta lucrare reprezintă, de fapt, varianta adăugită și îmbunătățită a acelei comunicări, ca urmare a numeroaselor observații, sugestii și chiar atestări de materiale primite din partea unor etnologi, folcloriști și muzeologi cărora autorul le aduce și pe această cale mulțumirile sale.

² George Barițiu, *Colecție de documente vechi*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” din 15 mai 1845. Articolul nu este semnat de George Barițiu, dar, așa cum am stabilit în lucrarea noastră. *George Barițiu, pionier al muzeografiei românești*, publicată în *Rev. Muz.* nr. 6/1966, George Barițiu este autorul lucrării citate.

³ *Antologie de literatură populară*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., București 1956, p. 147.

⁴ *Ibidem*, p. 211–212.

⁵ *Ibidem*, p. 205.

⁶ Ovidiu Bîrlea, *Antologia prozei populare*, EPL, București, 1947, vol. I, p. 347.

de fier și pleacă „să vînture țara în lung și-n lat doar i-a găsi ursita⁷ domnitorului⁸. Cunoaștem și trei basme, dintre care unul cult, în care soția pedepsită tocește o pereche de opinci de fier pînă-și află soțul, iar în altă variantă eroina tocește chiar trei perechi de opinci de fier în căutarea bărbatului⁹. Acest tip de încălțăminte este atestat în toate genurile folclorului nostru. Așa bunăoară, într-o poezie populară se vorbește de faptul că însăși soarele care vrea să se căsătorească cu o fată pămînteană este trimis la Nălbatul-Faur pentru ca acesta să-i facă:

*Scară de argințel,
Toiag de oțel
Opince de fier¹⁰.*

iar alta glăsuiește:

*Ce ți-e ție Giurgiu meu?
Ce-au ajuns de capul tău
Doar merindea ți-ai sfîrșitu
Ori banii ți-ai cheltuitu
Doar opinci de feru ai ruptu
Ori purcarii ți-ai perdutu?¹¹.*

Intr-un descîntec ialomițean „De speriat“, se vorbește despre un om cu ochi ca de foc, cu gură de jăratec, cu mîini de oțel și cu opinci de fier¹². Intr-o cimilitură eroul îl asigură pe vinovat că „să umbli după mine și cu opinci de fier și tot nu te iert¹³. Despre un om bun sau despre un lucru bun, greu accesibil, se crede că-l află numai dacă umbli cu opinci de fier, în sensul de multă umblătură¹⁴. După credința unui informator chiar și Maica Domnului și-a pus opinci de fier atunci cînd s-a dus să-l vadă pe Isus Hristos la mormînt¹⁵. Alt informator crede că și sfinții ar fi purtat astfel de încălțăminte¹⁶. În sfîrșit, o informatoare ne-a precizat că știe din povești bătrînești că dracul a umblat cu opinci de fier pînă a reușit să găsească doi oameni buni¹⁷.

⁷ G. T. Kirileanu, *Ștefan cel Mare și Sfînt*, Editura Mănăstirii Neamț, 1924, p. 228.

⁸ *Antologie de literatură populară*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 288; Ovidiu Birlea, *op. cit.*, p. 555; *Antologia basmului cult*, București, 1968, p. 364.

⁹ *Antologie de literatură populară*, vol. II Ed. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 264.

¹⁰ H. Giuglea și G. Vîlsan, *De la românii din Serbia*, București, 1913, p. 217.

¹¹ Miron Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870, p. 42.

¹² I. A. Candrea, *Folclorul medical român*, Editura Casa Școalelor, București, 1944, p. 119.

¹³ Tudor Pamfile, *Cimilituri românești*, Editura Academiei Române, București, 1908, p. 48.

¹⁴ I. A. Zanne, *Proverbele Românilor*, vol. III, Ed. Academiei Române, București, 1899, p. 262.

¹⁵ Informație culeasă de la Ciubotaru Catinca, comuna Cucoreni, jud. Botoșani, 81 ani, casnică; comunicată la 14. V. 1965.

¹⁶ Informație culeasă de la Vișan Vasile, comuna Topolog, jud. Constanța, pensionar, fost agricultor, 94 ani; comunicată la 11. VIII. 1965.

¹⁷ Informație culeasă de la Giosan Veronica, comuna Ciocănești, jud. Suceava, 51 ani, salariată la primăria comunală; comunicată la 18. V. 1965.

Așadar, după investigația folclorică și anchetele de teren ar fi existat în trecut opinci de fier necesare călătoriilor lungi, efectuate în locuri greu accesibile. Despre faptul că acești oameni ar fi purtat astfel de încălțăminte nu avem decit o vagă mărturie scrisă. Este drept că, în mitologie, Sf. Gheorghe ar fi fost pedepsit să poarte încălțăminte metalică¹⁸, iar despre I. A. Vaillant există mărturia că și-ar fi aplicat niște potcoave speciale, din metal, la încălțăminte, atunci cînd a urcat pe muntele Ceahlău¹⁹. Dar toate acestea trebuiesc demonstrate pe bază de material faptic. Aceasta cu atît mai mult cu cît mai mulți informatori ne-au asigurat că au văzut²⁰, au auzit²¹ despre asemenea încălțăminte iar alți informatori ne-au relatat despre aplicarea la încălțăminte a unor „tălpi“ metalice²². Includerea opincilor de fier în repertoriul obiectelor de cătuat în cercetările de teren a devenit pentru noi o sarcină specială, deși inițial aveam încă o destul de mare neîncredere în existența lor, întrucît consideram ca nejustificată purtarea lor. Primul exponat l-am cules în vara anului 1960, din comuna Șuici, județul Argeș. Ea este confecționată dintr-o foaie de tablă și este relativ mare pentru a putea fi aplicate mai multe obiele, spre a se putea rezolva problema izolării termice. Ea este prevăzută cu nituri speciale care permit o mai mare stabilitate în mers pe terenul accidentat, deoarece, așa cum am aflat ulterior, ea era folosită de către muncitorii forestieri, iarna, pentru ca aceștia să nu alunece în pantă. Ea juca deci și rolul „miței“. O cercetare mai atentă, apelînd chiar și la opiniile unor

¹⁸ *Mineitul lunei aprilie*, Editura Patriarhiei Române, București, 1910, p. 206.

¹⁹ C. Turcu, *Un călător francez acum un secol prin județul Neamț: J. A. Vaillant*, în *Anuarul Liceului de băieți din Piatra Neamț*, 1933—1934, p. 34.

²⁰ Informație culeasă de la Șerban Constandina, satul Bănăni-Pitești, 70 ani, casnică; comunicată la 21. III. 1965; Mănica Steliana, satul Zmeuriș, comuna Malul, jud. Dimbovița, 67 ani, casnică; comunicată la 24. VIII. 1961; Muscă Maria, comuna Dealul Frumos, jud. Sibiu, 94 ani, casnică; comunicată la 2. III. 1964. Informatoarea ne-a relatat că a purtat și bunicul ei opinci de fier și că le-a văzut la acesta; Irimie Gheorghe, satul Dragsin, comuna Bolușeni, jud. Botoșani, 60 ani, agricultor; comunicată la 13. V. 1965 și Rotaru Gheorghe satul Plopenii Mari, com. Ungureni, jud. Botoșani, 91 ani, pensionar, fost agricultor; comunicată la 15. V. 1965.

²¹ Informație culeasă de la Chirilă Ion, ucrainean, com. Ciucurencu, jud. Tulcea, 60 ani, agricultor; comunicată la 11. VIII. 1965.

²² Informație culeasă de la Gheorghe Aramă, comuna Gura Dobrogei, jud. Constanța, 63 ani, agricultor; comunicată la 9. VIII. 1964. Informatorul precizează că a văzut atît opinci de fier cit și opinci „pingelite“ cu metal, la ciobani; Vasiliuc Ion, comuna Vlăsinești, jud. Botoșani, 82 ani, pensionar, fost agricultor; comunicată la 15. V. 1963. Informatorul a ținut să ne precizeze că astfel de încălțăminte a purtat și el în tinerețe; Diaconu Constantin, satul Scăueni, com. Berislăvești, jud. Vilcea, 77 ani, pensionar, fost pădurar; comunicată la 18. VIII. 1961. Informatorul ține să precizeze că Costică Ion din satul Seaca, com. Sălătrucel, jud. Vilcea, obișnuia să-și aplice pe opinci bucăți de metal. El era pădurar și în anul 1929, la un control din partea ocolului silvic, Costică Ion a fost văzut cu ele și a fost concediat deoarece s-a considerat că este o rușine pentru un pădurar să umble cu astfel de încălțăminte. Informatorul mai adaugă că în trecut „a fost lumea necăjită, bre!“; Mănică Tănase, satul Poduri, com. Paltin, jud. Vrancea, 79 ani, fost pâlmaș; comunicată la 29. IX. 1964. Informatorul ne-a relatat că la începutul secolului nostru frații Toma și Traian Spulber din com. Spulber, jud. Vrancea, puneau „talpă de hier“ la încălțăminte oamenilor, „pe comandă“.

specialiști din domeniul metalurgiei și a mecanicii fluidelor, ne-a permis constatarea că problema flexibilității era rezolvată într-un chip fericit prin anumite decupeuri laterale, a căror importanță nu am înțeles-o încă de la început. Pentru etnografie ea mai prezintă și interes tipologic, deoarece repetă întocmai formatul celei tradiționale, Așadar, atestarea lor în folclor nu este întâmplătoare, deoarece cercetările ulterioare ne-au permis cunoașterea altor exemplare. Peste tot ele sînt dintr-o singură bucată, excepție făcînd exemplarul găsit în comuna Cornereva, județul Caraș-Severin, unde ele sînt cunoscute sub numele de „opinci de plec” — prin „plec” înțelegîndu-se, în terminologia locală, tabla, fierul. În realitate, din punct de vedere tehnologic numirea este improprie, deoarece opincile găsite sînt confecționate dintr-o tablă de oțel carbon, care inițial a avut ca totul altă întrebuințare, fiind folosită, în special, la construcția unor recipiente, pentru diferite instalații industriale și care apoi, prin deteriorare, au devenit „fier vechi”, din care s-au confecționat, sporadic, și asemenea încălțăminte. Ion Marican, din cătunul Paule, comuna Șuici, județul Argeș, a purtat prin anii 1925—1926 asemenea încălțăminte²³. Nicolae Nuță, din comuna Virfuri, județul Dîmbovița, a parcurs prin anul 1928 un drum de peste 60 de km., pe jos, încălțat cu opinci din tablă galvanizată. Se pare că și în comuna Retevoești, județul Argeș, mai trăiește un bătrîn care a purtat asemenea încălțăminte. De altfel, etnomuzeologul C. Berbecaru de la muzeul județean din Tîrgoviște a publicat un studiu despre opincile de fier²⁴, iar noi o altă lucrare. Despre opinca găsită în comuna Șuici²⁵, județul Argeș, constatăm că este identică, ca formă, cu cea purtată în localitate, singura deosebire fiind aceea că diferă materialul din care este confecționată²⁶. Pentru a avea o rezistență mai mare toate încheieturile sînt lipite, iar pentru introducerea „tîrsinilor” opinca este prevăzută cu două copci laterale, iar la spate cu o gaică — aceasta fiind numirea locală a copcii.

Cel de al doilea tip de opincă metalică este cea de Cornereva, care a fost colecționată de noi în toamna anului 1962²⁷. Aceasta este mult mai perfecționată decît prima, deoarece îndoitura perfectă a tablei și precizia cu care este confecționată, faptul că este forjată, trădează munca unui meseriaș specializat în confecționatul opincilor de fier. Pentru o

²³ Informație culeasă de la Vetrilă M. Gheorghe, cooperator 48 ani, com. Sălătruc, jud. Argeș, la data de 7. IX. 1960; Olteanu D. Gheorghe, cooperator, 59 ani; comunicată la data de 7. IX. 1960. Acesta a ținut să mai declare că a văzut în trecut mai multe asemenea opinci în partea locului; iar Oprea V. Gheorghe, cooperator, 44 ani, din com. Șuici, jud. Argeș, ne-a declarat, tot la acea dată că, pe cînd era copil, nu numai că a văzut dar a și încălțat „din curiozitate” opinci de fier împrumutate de la un vecin.

²⁴ Valeriu Berbecaru, *O pereche de opinci de fier descoperite în jud. Dîmbovița*, în *Vala-chica*, Tîrgoviște, 1969.

²⁵ Numirea de „opincă de fier de Șuici” este dată de noi, după numele localității în care ea a fost descoperită.

²⁶ Autorul aduce și pe această cale mulțumirile sale unui colectiv de tehnicieni de la Uzinele Steagul Roșu din Brașov care au stabilit compoziția metalului.

²⁷ Autorul mulțumesc și pe această cale lui Nicolae Cernescu, pensionar, fost sanitar în comuna Cornereva, jud. Caraș-Severin, pentru ajutorul dat în depistarea acestui obiect.

mai bună articulație opinca este prevăzută cu balamale, acolo unde ea este supusă îndoielii datorită articulației piciorului, iar prin forma sa amintește de cea numită „opincă sudică cu caractere mixte“, ea fiind asemănătoare cu cele din piele care în trecut au cunoscut în zonă o frecvență destul de mare. Aceasta este o opincă masivă și grea, dar care permite o articulație perfectă a piciorului. Și aceasta trădează urme de multă folosire și, asemenea celei de Șuici, este prevăzută cu nojițe pentru introducerea tîrsînilor cu care apoi va fi legată de picior.

Cel de al treilea tip de opincă masivă, fără flexibilitate dar prevăzută cu un dispozitiv special, pentru terenul în pantă, a fost culeasă din zona Băii de Aramă, deci pe terenuri foarte accidentate, în zona Turdei (la carierele de piatră) și în părțile Caransebeșului. Și acest tip este identic cu cel clasic și specific zonelor respective, cu deosebirea că acestea sînt mult mai masive.

Cel de al patrulea tip deja nu mai este o opincă pentru a fi purtată ca încălțăminte de protecție, dar păstrează funcționalitatea de protecție. Este vorba de încălțămîntea folosită la Dirth Trak. O menționăm totuși pentru a demonstra că și în vremurile noastre, moderne, omul apelează la metal pentru a-și confecționa o încălțăminte de protecție.

Deși nu putem vorbi de al cincilea tip de încălțăminte metalică, menționăm totuși că am aflat și de existența unor aplice metalice la încălțămîntea tradițională, la cea clasică și chiar la unii galoși sau saboți din lemn care amintesc perfect de cei olandezi și care s-au întîlnit și se întîlesc încă la noi. Notăm că spre sfîrșitul primului război mondial asemenea aplice ștanțate au intrat în dotarea armatelor austro-ungare și au fost rîspîndite și la noi. Factorii care au determinat apariția acestei piese de port nu pot fi decît cei social-economici. În condițiile orînduirii feudale și mai ales în capitalism, o dată cu avîntul industriei și cu deschiderea de tot mai multe cariere lucrătorii au trebuit să recurgă la această încălțăminte de protecție. Nu este exclus ca această încălțăminte să fi fost folosită în mod sporadic și pentru călătoriile obișnuite, mai ales de către navetiști. Pentru factorul economic pledează și faptul că în perioadă de criză economică omul a apelat la mijloace multiple de rezolvare a problemei încălțămîntei. În colecțiile Muzeului etnografic al Transilvaniei, din Cluj-Napoca, la Muzeul regiunii Porțile de Fier din Turnu Severin, la Muzeul din Făgăraș, la Muzeul din Agnita, la Muzeul „Dimitrie Cantemir“ din Huși și la Muzeul sătesc din comuna Poiana Sibiului se păstrează „opinici“ de lemn care s-au purtat în trecut. În comuna Lisa, nu departe de Făgăraș și într-o serie de sate din jurul Hușilor acest meșteșug — confecționatul „opincilor“ din lemn — a cunoscut o dezvoltare destul de înfloritoare în anii celui de al doilea război mondial. Dar pentru a demonstra că într-adevăr în anumite perioade de criză economică a fost folosit și metalul pentru confecționatul încălțămîntei metalice sau numai a anumitor părți din încălțăminte mai amintim că în timpul celui de al doilea război mondial a existat la Oradea — pe atunci ocupată de hortiști — un cismar specia-

lizat în aplicarea de bucăți de tablă metalică în loc de talpă, metodă folosită mai înainte și în alte țări. În Imperiul Austro-Ungar, către sfârșitul primului război mondial, unele unități de rezervă ale armatelor austro-ungare au fost echipate cu bocanci cu talpa de lemn, prevăzută însă cu o carcasă metalică, de tipul celor păstrate în colecțiile muzeelor din Botoșani și Aiud. Este interesant de remarcat că asemenea încălțăminte a fost fabricată inițial pentru unitățile de rezervă, din spatele frontului, însă, probabil, au fost folosite și pentru unele unități din linia întâia, de vreme ce această încălțăminte a pătruns și pe teritoriul țării noastre. Acest fapt mai ridică însă și o altă problemă. Se știe că încă Gr. G. Tocilescu dădea o mare însemnătate materialului folcloric ca izvor de cercetare etnografică. Vorbind despre aceasta, Gr. G. Tocilescu precizează că „etnologia, antropologia, mitologia, etnopsihologia, știința antichităților, istoria culturii ba chiar și istoria literaturii găsesc în folclor, în producțiunile naive ale poporului, nesecate comori de informațiuni, moștenire a veacurilor trecute, cel mai temeinic, mai folositor și mai bun material al lor”²⁸. Nu ne putem pronunța încă cu certitudine asupra perioadei de apariție a opincilor metalice. După câte cunoaștem, arheologia nu a descoperit încă asemenea piese în săpăturile efectuate, iar prima piesă datată și cunoscută nouă, din folclorul național, în care se vorbește despre opincile de fier, a fost publicată în anul 1862. Deci ar părea, inițial, că acestea erau cunoscute la jumătatea secolului trecut. Dar noi nu putem ști nici când a fost culeasă piesa respectivă și nu știm nici de când datează această piesă. Nu știm când a fost introdusă în folclorul care vorbește despre purtatul opincilor de fier. În cazul în care s-ar putea stabili perioada în care a fost creată această variantă a basmului sau dacă s-ar putea stabili istoricește din vreun document al vremii purtatul opincilor metalice, atunci desigur că s-ar putea atesta cu certitudine și timpul în care acestea apar. Este foarte adevărat că există unele date lapidare, într-o serie de documente de la arhivele din Zlatna, despre purtatul opincilor de fier de către minerii din această zonă, acestea fiind chiar recomandate de către medic. Mai notăm că *Odiseea* relatează faptul că Athena, ducându-se să-l îmbrățișeze pe Telemac, își pune opincile de aur care o duceau peste ape și pământ, iar exemplul citat despre chinurile lui Sf. Gheorghe ne permite și el să deducem că încălțăminte metalică era cunoscută încă din antichitate. În orice caz depistările noastre prezintă un interes general pentru etnologie, unul special pentru istoriografia etnografică și altul pentru etnomuzeologie, toate concurând la stabilirea adevărului științific care ne poate servi drept concluzie finală și anume că folclorul atestă realitatea înconjurătoare încadrată în fantezia populară. Deci dacă până în 1967 ne întrebam într-o lucrare intitulată *Opincile de fier, piese*

²⁸ Gr. G. Tocilescu, *Materialuri folcloristice*, I, București, Tipografia corpului didactic, 1900, p. IV.

*de folclor?*²⁹ acum putem să le atestăm cu certitudine în realitatea românească.

Desigur că cercetările viitoare vor scoate la iveală noi date asupra problemei în studiu, iar datele etnografice și obiectele muzeografice pot să confirme, să precizeze sau să infirme anumite stări de lucruri atestate în folclor. Prin aceasta etnografia, folcloristica și etnomuzeologia își vor dovedi într-o mai mare măsură importanța lor științifică pentru cercetarea istoriei patriei.

ION I. DRĂGOESCU

²⁹ Ion I. Drăgoescu, *Opincile de fier, piese de folclor?* în „Almanahul O.N.T.”, Ed. O.N.T., București, 1967.